

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

*Г.Т. Карчева, канд. екон. наук, Національний банк України;
О.О. Затварська, Науково-дослідний фінансовий інститут
при Міністерстві фінансів України*

На початку 90-х років ХХ ст., коли розпочалося формування дворівневої банківської системи, яке відбувалося на фоні докорінного оновлення економічного механізму країни, ставилися вимоги якомога швидкого створення працездатного банківського сектора. Вирішити проблему посилення впливу банківського сектора на економіку можна було тільки шляхом вжиття заходів щодо збільшення статутних капіталів комерційних банків. Саме тому Національний банк заохочував кількісні за обсягом характеристики розвитку банківської системи.

Високі темпи зростання основних показників діяльності банківської системи свідчать, що на сьогодні проблема кількісного розвитку вирішується досить успішно. Про певні позитивні зміни в системі свідчать зокрема такі показники: за 9 місяців 2003 року загальні активи зросли на 39,6 %; зобов'язання – на 45,8 %; капітал – на 13,1 %; кредитний портфель – на 41,4 %; довгострокові кредити – в два рази; вклади фізичних осіб – на 42,9 %. Отже, в 2003 продовжує тривати динамічний розвиток банківської системи України, в основному екстенсивним шляхом.

Що ж до забезпечення якісного розвитку банківської системи за рахунок інтенсивних факторів – підвищення фінансової стійкості, ефективності діяльності, прогресивних структурних змін в активах і пасивах, то ці питання для банківської системи на сьогодні є одними з найбільш гострих [1]. Так, останніми роками прибуток банківської системи України залишається практично на одному і тому ж рівні, в той час, коли темпи зростання сумарних активів банківської системи є значно вищими. Внаслідок цього перед банками та системою в цілому і постає проблема підвищення рентабельності.

На початок 2003 р. рівень рентабельності (прибутковості) активів більшості українських банків поки що низький, що в результаті робить діяльність всієї банківської системи теж низькоефективною. Основні показники ефективності комерційних банків – рентабельність капіталу, рентабельність активів, рентабельність акціонерного капіталу та чиста процентна маржа наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

**Основні показники ефективності комерційних банків
в Україні, %**

Показники	Станом на 01.01.2002	Станом на 01.01.2003	Відхилення 01.01.2003 порівняно з 01.01.2002	Орієнтовні значення банківського нагляду
Рентабельність капіталу	6,7	8,0	+1,3	не менше 7 %
Рентабельність активів	1,19	1,19	0	не менше 2 %
Рентабельність акціонерного капіталу	11,6	11,4	- 0,2	не менше 15 %
Чиста процентна маржа	5,3	5,6	+0,3	не менше 4,5 %

Порівняно з 2001 роком результативні показники діяльності банків частково покращились. Збільшилися рентабельність капіталу та рентабельність активів. Одночасно дещо знизилася рентабельність акціонерного капіталу та підвищилася чиста процента маржа.

Так, за результатами діяльності за 2002 рік показник рентабельності активів у середньому по системі становив лише 1,19 % (при орієнтовному значенні цього показника – 2 %). У розрізі груп відповідний показник становив: для найбільших банків – 0,9 %; великих банків – 0,9 %; середніх – 1,8 %; малих банків – 0,8 % відповідно [2].

Якщо розрахувати показник співвідношення прибутку до суми доходів банківської системи, то на початок 2003 року питома вага прибутку в загальних доходах становить лише 6,9 %. Це означає, що тільки 6,9 % із загальних доходів комерційних банків йде на формування прибутку, решту доходів система спрямовує на покриття своїх витрат.

Отже, забезпечення прибуткової діяльності та підвищення рентабельності активів і капіталу залишається необхідною умовою стабільного функціонування та розвитку банківської системи України. Дбаючи про прибутковість у подальшому, усі вітчизняні комерційні банки повинні більше уваги приділяти зростанню доходів від неризикових операцій та зниженню рівня банківських витрат. Прибуток комерційних банків потрібно нарощувати передусім за рахунок зниження витрат на утримання персоналу, процентних витрат за коштами, отриманими від інших банків, зменшення частини неприбуткових активів тощо.

Для оцінки діяльності українських комерційних банків використовуються в основному кількісні показники, які характеризують їх в цілому, а не фінансову стійкість та якісний розвиток. До таких показників належать: загальна сума активів і зобов'язань, сплачений статутний та

балансовий капітал, прибуток. Проте вказаний підхід відповідає в першу чергу завданням кількісного зростання банківської системи, якісним характеристикам приділяється значно менше уваги. На нашу думку, на сучасному етапі розвитку банківської системи, поряд із названими показниками, з метою оцінки ефективності діяльності банків слід залучати наступні коефіцієнти:

- норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу);
- рентабельність активів;
- рентабельність статутного капіталу;
- чистий спред;
- чиста процентна маржа;
- рівень іншого операційного доходу;
- рентабельність праці;
- рентабельність витрат на персонал.

Ці коефіцієнти дозволяють досить повно охарактеризувати діяльність банків з точки зору їх ефективності. У сумарному вигляді вони дають можливість побудувати показники ефективності функціонування банківської системи в цілому.

Для полегшення аналізу ефективності функціонування банківської системи України ми пропонуємо застосовувати такий економічний метод об'єктивної класифікації банків за рівнем їхньої рентабельності, як багатомірні аналітичні групування.

На сьогодні у банківській практиці використовується групування комерційних банків за розмірами їх активів. На нашу думку, цей підхід не вирішує нагальних проблем сучасного етапу розвитку банківської системи країни, оскільки відображає абсолютні кількісні параметри роботи банків і не висвітлює її якісну характеристику. У зв'язку з цим ми пропонуємо для дослідження якісних аспектів функціонування комерційних банків в Україні, відстеження рівня рентабельності банківської системи, застосовувати багатомірне аналітичне групування банків за такими показниками, як: прибутковість активів та прибутковість капіталу. Саме ці коефіцієнти дають загальну оцінку функціональної дієздатності банківської системи, зокрема наскільки успішно вона виконує трансформаційну функцію, забезпечує зв'язок між вкладниками та позичальниками, наскільки ефективно розміщує власні і залучені кошти.

Виходячи із світового досвіду та результатів проведеного багатомірного групування банків України, пропонуємо такі критерії для оцінки рівня ефективності діяльності банків:

- *висока ефективність* – рентабельність активів більше 2 %; рентабельність капіталу більше 10 %;
- *достатня ефективність* – рентабельність активів більше 1 %, але менше 2 %; рентабельність капіталу більше 7 %;
- *низька ефективність* – рентабельність активів більше 0, але менше 1 %; рентабельність капіталу більше 0 %;

- *збиткова.*

За даними критеріями, користуючись офіційною інформацією Національного банку України про фінансовий стан банків, яка друкується у журналі НБУ “Вісник Національного банку України” [2], ми отримали 4 групи банків. До групи банків із високим показником ефективності за результатами діяльності за 2002 рік належать лише 23 банки, що становить 14,6 % від загальної їх кількості; до групи достатньо ефективних банків належать 11 банків – 7,0 % і третю групу – низькоефективні банки склали 112 банків – 71,3 %. До четвертої групи ми віднесли збиткові банки – 11 банків, або 7,0 %.

Зауважимо, що такий комплексний підхід до визначення ефективності діяльності банків та банківської системи дозволяє більш обґрунтовано визначити рівень ефективності їх діяльності. Якщо за показником рентабельність активів половина банків є низькорентабельними, то за даними багатомірного аналітичного групування близько 80 % банків, тобто тільки кожний п’ятий банк, мають достатню або високу рентабельність.

Таким чином, оцінюючи стан банківської системи України, ми пропонуємо концентрувати увагу не тільки на оцінці кількісних показників діяльності комерційних банків, а й відстежувати стан її якісних параметрів.

Наведена методика оцінки якісного розвитку системи комерційних банків в Україні дозволяє:

- 1) оцінити якість управління активами і пасивами на рівні як всієї банківської системи, так і окремих банків;
- 2) завчасно виявляти та попереджати негативні тенденції як у діяльності окремих банків, так і в розвитку банківської системи;
- 3) стати критерієм довіри суспільства до окремих банків та банківської системи в цілому, тобто стати оцінкою, здатною виконувати соціальну функцію.

Що стосується групи збиткових банків, то, на нашу думку, вкрай необхідною є розробка програми по їх консолідації цих банків. Перед такими банками постає вибір: чи банкрутство, чи структурна реорганізація. Західний досвід свідчить, що структурна реорганізація банків, які є проблемними, більш доцільна, ніж їх банкрутство, особливо з соціальної точки зору. Одним із шляхів концентрації капіталу, підвищення ефективності їхньої діяльності є створення банківських холдингів та реорганізація їх шляхом приєднання до більш потужних фінансово стійких банків.

Список літератури

1. Карчева Г.Т. Проблеми забезпечення якісного розвитку банків України // Науково-інформаційний журнал “Статистика України”. – 2003. – № 1 (20). – С. 76-79.
2. Шлапак О., Пушкарьов В., Карчева Г. Фінансовий стан, тенденції та проблеми функціонування і розвитку банків у 2002 році // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 3. – С. 2-26.